

ДИАГНОСТИКА НА СОЦИАЛНО-ЕМОЦИОНАЛНИТЕ КОМПЕТЕНТНОСТИ НА УЧЕНИЦИ В НАЧАЛЕН ЕТАП НА ОСНОВНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Мирослава С. Драгославова

ОУ „Тодор Каблешков“, гр. Пловдив

Резюме: В съвременния динамичен, технологичен и бързо дигитализиращ се свят развитието на социално-емоционални умения става все по-необходимо и важно за изграждането на пълноценни, адаптивни и успешни личности. Ефективното общуване, работата в екип, сътрудничеството, съпричастността, отговорността и компетентностите в сферата на вземането на решения са в основата на днешната образователна концепция. От съвременния ученик се очаква да бъде мотивиран, да си поставя цели и да работи за постигането им, да разбира потребностите и емоциите си, да бъде креативен, да отчита чуждата гледна точка, да уважава себе си и другите, да управлява вниманието си, да идентифицира проблеми и самостоятелно да се справя с тях. Ето защо формирането на социално-емоционални умения още в училище се превръща в обективна необходимост, не по-маловажна от придобиването на академични знания. Настоящата статия представя изследване на социално-емоционалните компетентности на ученици в начален етап на основното образование, като резултат от едногодишна успешна практика, приложена в училище чрез иновативен предмет „Аз и другите“.

Ключови думи: социално-емоционално учене, социални умения, емоционална интелигентност, личностно развитие, компетентности

DIAGNOSTICS OF SOCIO-EMOTIONAL COMPETENCE

Miroslava S. Dragoslavova

Abstract: In the modern dynamic, technological and rapidly digitalizing world the development of socio-emotional skills is becoming increasingly necessary and important for building up complete, adaptable and successful individuals. Effective communication, teamwork, cooperation, empathy, responsibility and competence in the field of decision-making are the base of today's educational concept. The modern student is expected to be motivated, to set goals and work to achieve them, to understand their needs and emotions, to be creative, to take other people's point of view into account, to respect themselves and the others, to control their own attention, to identify problems and deal with them. This is why acquiring socio-emotional skills at school becomes an objective need, no less important than the gain of academic knowledge. This article shows a study of socio-emotional competences of students in the initial stage of primary education as a result of a one-year period of successful practice which is applied at school through the innovative subject „Me and the others“.

Keywords: socio-emotional learning, social skills, emotional intelligence, personal development, competence

1. Увод

Към фундаменталните компетентности на 21 век, които съвременните ученици трябва да развият у себе си, се отнасят и социално-емоционалните. Именно те стоят в основата на успеха, благополучието и личностното им израстване. С оглед на това, преподаването на тези умения в училище е важно. „Колкото по-рано децата започнат да развият тези си умения, толкова по-голяма ще е вероятността да израснат уверени и готови за истинския живот“ (Троянова, 2019).

Още през 90-те години на ХХ век най-развитите страни стигат до извода, че образованието се нуждае от интегриран подход, обединяващ разнообразните програми за превенция на редица специфични проблеми и рискове, отнасящи се до учениците. Този интегриращ подход получава названието „социално-емоционално учене“ (Social-Emotional Learning – SEL). Веднага след това преподаването на емоционално-социални умения става част от образователните програми на доста страни като САЩ, Канада, Великобритания, Австралия, Израел, Сингапур, Швеция, Финландия и др.

Социално-емоционалното учене развива у учениците компетентности за „личностен, социален и академичен растеж“, като им подsigурява средствата за справяне с „изпитанията на живота“ (Чефай, 2017, стр.3). Най-общо казано, то учи децата как да разпознават и управляват емоциите и взаимоотношенията си с другите.

Социално-емоционалното обучение се фокусира върху две основни области – самостоятелност и социални компетенции. Към първата област се отнасят умения за самоосъзнаване и самоуправление, а към втората – социално осъзнаване, умения за създаване и поддържане на здрави взаимоотношения и отговорно вземане на решения. Това са петте ключови компетенции, които децата могат да развият в клас, описани от Американската организация за академично, социално и емоционално учене /The Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning/ (What Is the CASEL Framework?, n.d.). Самоосъзнаването е способността да се разпознават собствените емоции, да се преценяват адекватно силните и слабите страни, детето да има увереност в собствените си възможности, да има позитивна нагласа и готовност за развитие. Самоуправлението включва умения за регулиране на емоциите и поведението в различни ситуации, справяне със стреса, самодисциплина, самомотивация, поставяне на цели и следването им, организационни умения. Социалното осъзнаване е способността да се разбират социалните и етични норми на поведение, да се отчита чуждата гледна точка, да се изпитва емпатия и уважение към другите, да се зачита и оценява разнообразието. Уменията да се създават и поддържат здрави взаимоотношения са свързани със способности за комуникация, изграждане на устойчиви връзки, търсене и предлагане на помощ, работа в екип, конструктивно разрешаване на конфликти. Отговорното вземане на решения е свързано с умения да се правят конструктивни избори по отношение на собственото поведение и социалните взаимоотношения, базирани на етични принципи и стандарти, загриженост за безопасността на другите, реалистична оценка на последствията от различни действия, спазване на социалните норми, съобразяване със собственото и чуждото благополучие (Payton et al., 2008). Всички тези умения са водещи и значими за развитието на съвременния ученик като бъдещ гражданин на бързо променящото се общество, които биха гарантирали неговото благополучие и успешна реализация в професионален и житейски план.

Безспорни са ползите от социално-емоционалното учене. Множество изследвания в тази насока показват, че то помага за намаляване на проблемното поведение сред учениците, подобрява академичното им представяне и атмосферата в клас. Проучвания през последните години разкриват множество предимства на социално-емоционалното учене: развитие на социално-емоционални умения, по-добро отношение към себе си, училището и другите, положително поведение в класната стая, справяне със състоянията

на тревожност и стрес. Социално-емоционалното учене допринася за здравословен и успешен живот в бъдеще. Позитивното му въздействие е дългосрочно и глобално. Изследователско проучване от 2017 г. в различни страни от Европа и САЩ доказва, че то подобрява успеха на учениците, насърчава тяхното личностно развитие, развива емпатията и социалните им умения, намалява проблемното поведение и конфликти, редуцира емоционалния дистрес (Durlak & Mahoney, 2019).

Оказва се, че училището може да бъде място не само за овладяване на академични знания, но и място за личностно развитие на учениците, което носи редица ползи. За съжаление обаче в българските училища социално-емоционалното учене не е на фокус, а акцент се поставя единствено върху образователния напредък на учениците. В тази връзка възникна идеята за представяне на изследване за социално-емоционалното учене в начален етап на средното образование чрез въвеждането на иновативен предмет, наречен „Аз и другите”.

2. Метод на изследването

2.1. Поглед към една иновация

През учебна 2020-2021 г. в ОУ „Тодор Каблешков“, гр. Пловдив се интегрира социално-емоционално учене в начален етап чрез иновативния предмет „Аз и другите“. Предметът е част от редовните учебни занятия. Изучава се в раздел Б на учебния план един час седмично в избираемите учебни часове. Обхваща учениците от втори, трети и четвърти клас и цели развитие на емоционална интелигентност и социални компетентности у тях. Социално-емоционалното обучение чрез предмета „Аз и другите“ подкрепя развитието на умения за самостоятелно справяне със ситуации, изграждане на самоувереност и компетентност в сферата на вземане на решения, изграждане на сътрудничество в класната стая. Той насочен към формиране на ценности като отговорност, лично достойнство, толерантност, състрадателност и емпатия, уважение към себе си и другите, отношение към ученето, спазване на установени правила.

Обучението чрез предмета „Аз и другите“ може да се разглежда като превантивна работа за проблемни прояви сред малките ученици. То предлага стратегии за общуване без насилие и изгражда модели на алтернативно и социално приемливо поведение. Децата се запознават с основните емоции, което води до по-добро разбиране на себе си. Усвояват се умения за самоконтрол и овладяване на импулсите. Учениците се запознават с общочовешки добродетели, които насърчават развитието на качества, важни за изграждането им като цялостни личности. Предлагат се възпитателни стратегии за осъзнато развитие на добродетелите на характера и изграждането на емоционална зрялост у децата. Учениците се подкрепят в това да разбират по-добре чувствата, взаимоотношенията, целите си. Помага им се да изградят здрава самооценка и независимост. Учат се как да правят морални избори, като се насърчава нравственото им израстване.

Учебното съдържание по „Аз и другите“ във всеки клас е представено в две глобални теми. Във 2. клас то включва „Емоциите – разпознаване, назоваване и управление“ и „Колело на възможните решения – развитие на социални умения за разрешаване на конфликти по конструктивен начин“. В програмата на 3. клас са заложили темите „Светът на добродетелите – откриване и проявяване“ и „Общуване без агресия“, а в 4. клас – „Добродетели – силни страни на личността“ и „Ненасилствена комуникация и ефективно общуване“. Учебните програми са подплатени с широк обхват от структурирани подтеми и динамични занятия, съобразени с възрастовите особености и познавателното развитие на учениците. Комплексният резултат, който целят е

изграждане на позитивен климат в класната стая, насърчаване на цялостното развитие на ученика, изграждане на пълноценни общностни взаимоотношения, основани на зачитане на човешката личност и взаимно уважение. Изграждат компетентности в сферата на социалното взаимодействие, регулация и саморегулация. Формират умения за позитивно социално поведение и личностни качества за устойчиви характери.

2.2. Цел и хипотеза на изследването

Целта на настоящето изследване е да се разкрие нивото на социално-емоционалните компетентности при ученици в трети клас и да се проучи тяхното развитие в рамките на една учебна година, в следствие на учебните часове по предмета „Аз и другите“.

Формулираната хипотеза е: предполага се, че учебните часове по иновативния предмет „Аз и другите“ повишават социално-емоционалните компетентности на учениците в начална училищна възраст.

2.3. Обхват на изследването:

В изследването участват 27 ученици (16 момчета и 11 момичета) от III клас в ОУ „Тодор Каблешков“, гр. Пловдив. Проучването се проведе през месец септември 2020 г. и месец май 2021 г.

2.4. Методика и инструментариум на изследването:

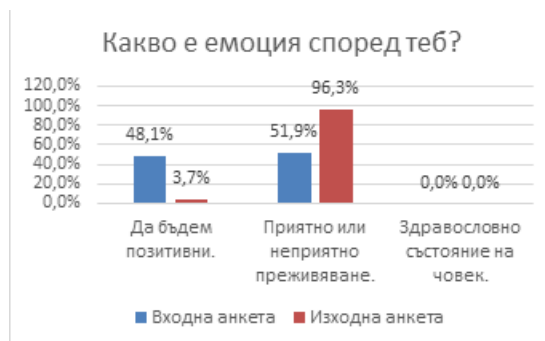
За целите на настоящето изследване се използва методът анкетиране. Създаден е и се прилага авторски нестандартизиран писмен анкетен въпросник за ученици, който се попълва в началото и края на учебната година с цел осъществяването на сравнителен анализ.

Анкетата съдържа 20 въпроса, които касаят социално-емоционалните знания, умения и отношения на третокласниците. Някои от въпросите са затворени с избор на един или няколко възможни отговора, други са отворени с цел изразяване на собствено мнение или становище и извличане на повече ценна информация относно изследвания проблем.

Анкетата е анонимна с цел по-голяма достоверност на резултатите.

3. Резултати и дискусия:

Анализът на резултатите включва количествен (процентен анализ) и качествен (съдържателен) анализ. Последователно са анализирани в сравнителен план отговорите по всички въпроси от входната и изходната анкета.

Фиг. 1. Процентно разпределение на отговорите на Въпрос 1

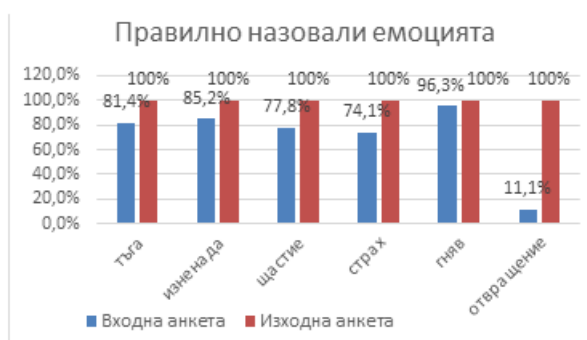
Въпросът има за цел да проучи мнението на учениците относно това, какво е емоция. При изходната анкета процентното разпределение на отговорите се различава

съществено от първото допитване – почти всички ученици са посочили, че емоцията според тях е „приятно или неприятно преживяване”. Само 3,7 % са дали отговор „да бъдем позитивни”. Предполага се, че предметът „Аз и другите” е спомогнал значително за това учениците да изградят по-ясна представа какво представляват емоциите, което е предпоставка за по-доброто им разбиране и овладяване.

Вторият въпрос има за цел да проучи до каква степен учениците могат да разпознават и назоват основни емоции.

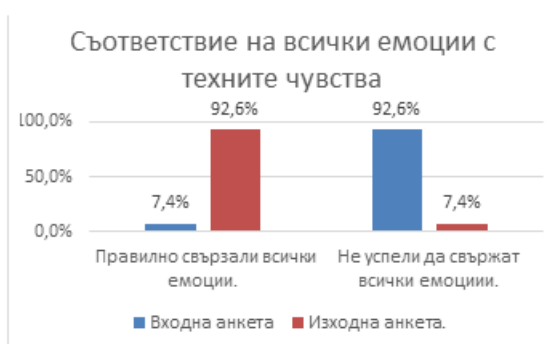
Фиг. 2. Процентно разпределение на учениците, които са успели да назоват правилно всички емоции

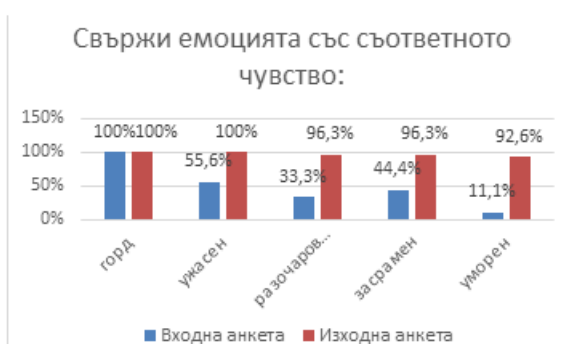
Фиг. 3. Брой ученици, назовали правилно конкретна емоция

От Фигура 2 става ясно, че при изходната анкета 100 % от учениците са успели да назоват правилно всички емоции, виждайки изображенията (емотиконите). За сравнение, при първото анкетиране, само 7,4 % от респондентите са успели да определят правилно всички показани емоции. Данните, представени на Фигура 3, помагат да се осъществи по-диференциран анализ. При входната анкета най-малко ученици са успели да назоват правилно емоцията „отвращение” (11,1 %), като при второто допитване този процент се е повишил драстично (100%). Резултатите са показател, че в края на учебната година учениците са повишили своите умения за идентифициране на базисни емоции.

Третият въпросът проучва до каква степен учениците осмислят връзката между емоции и чувства. За целта са използвани изображения, изразяващи различни емоционални състояния, които анкетираните трябва да определят и свържат с конкретно чувство.

Фиг. 4. Процентно разпределение на учениците, които са успели да свържат правилно всички емоции

Фиг. 5. Брой ученици, свързали правилно конкретни чувства с емоции

От Фигура 4 става ясно, че при изходната анкета 92,6 % от учениците са успели да свържат правилно всички емоции с конкретните чувства, виждайки изображенията. При първото анкетиране, само 7,4 % от децата са успели да свържат правилно всички посочени емоции. Данните, представени на Фигура 5, показват, че спрямо първото и второто анкетиране относително висок процент ученици са разпознали физическите симптоми на определените чувства, което би могло да бъде показател, че предметът „Аз и другите“ е помогнал на децата да разбират в по-голяма степен себе си и другите.

За следващия въпрос на изследваните лица е представено графично изображение на кученце с наведена глава. Въпросът има за цел да проучи уменията за емпатично интерпретиране на идеи (емпатийна настройка) при учениците, като им задава насочващи въпроси, свързани с чувствата и нуждите на кученцето. Отговорите на въпрос 4 са анализирани в количествен и качествен план.

Фиг. 6. Брой ученици, разпознали чувствата на кучето

Фиг. 7. Процентно разпределение на учениците, посочили възможни причини за емоционалното състояние на кучето

И при двете допитвания учениците са разбрали емоционалното състояние на посочения обект. Това би могло да бъде индикатор, че изследваните лица са проявили интуитивна преценка на ситуацията, което е подпомогнало ориентирането им в емоциите и преживяванията на обекта. Не се наблюдават съществени разлики в отговорите на анкетираните при първото и второто запитване. Най-често децата са отговорили, че кученцето се чувства тъжно, отчаяно, самотно, разочаровано, уморено и изоставено.

При изходното анкетиране броят на учениците, разпознали възможните причини за състоянието на обекта се е повишил спрямо първото запитване, макар и не толкова чувствително. Предполага се, че предметът „Аз и другите“ е повишил в известна степен емоционалната чувствителност на учениците в края на учебната година. Забелязват се някои отличителни тенденции в отговорите на анкетираните спрямо първото и второто анкетиране. При първото допитване учениците са правили по-обща хипотези относно причината за неприятното чувство у кученцето, докато при второто анкетиране се наблюдава по-задълбочено анализиране. Направена е по-конкретна и по-точна преценка за възможните източници на неприятното чувство. Най-често децата са отговорили, че кученцето се е изгубило или стопаните му са го изхвърлили. Други посочват, че то се е наранило или някой му е навредил.

Фиг. 8. Брой ученици, разбрали нуждите на кучето

Фиг. 9. Брой ученици, които са успели да прогнозираят поведението на кучето

Данните на Фигура 8 сочат, леко завишаване на процента ученици, назовали нуждите на кученцето спрямо входната и изходната анкета. Това би могло да означава, че в края на учебната година учениците разбират в по-голяма степен нуждите и чувствата на другите. Няма съществени разлики в отговорите на изследваните лица при първото и второто запитване. Най-често децата са отговаряли, че кученцето има нужда от дом, приятели, стопани, обич, грижи, топлина. Други са посочили, че то се нуждае от храна, вода и помощ. Трети са заявили, че кученцето изпитва нужда някой да го прегърне и успокои. Данните сочат, че в края на годината броят на учениците, които са „разчели“ реакциите и поведението на посочения обект се е увеличил с близо 78% (Фигура 9). Предполага се, че социално-емоционалното учене е спомогнало значително за това учениците да осъзнаят по-добре връзката между емоция-реакция-поведение, както и това да отчитат чуждата гледна точка, вниквайки по-добре в намеренията на другите. Не се открояват съществени разлики в прогнозиращото поведение на кученцето, което са посочили учениците при входното и изходното анкетиране. Най-често изследваните лица отговарят, че кученцето иска да си намери приятели, да потърси стопанина си или да открие нов, да си поиграе с някой, да намери нов дом или да се върне в стария си, да срещне добри хора, които да го приютят и обичат. Други са сметнали, че кученцето иска да намери храна и вода или да види отново семейството си.

Фиг. 10. Процентно разпределение на учениците, изразили действия за подкрепа и помощ

Вижда се, че при първото и второто анкетиране няма съществена разлика в отговорите на изследваните лица. В края на годината всички ученици са изразили подкрепящи действия към посочения обект. Лекото завишение на броя на учениците, посочили действия за подкрепа спрямо входната и изходната анкета обаче, би могло да означава и по-висока проявява на активна съпричастност, грижа и разбиране на другия в

следствие на социално-емоционалното учене в клас. Най-често децата биха подкрепили кученцето като му станат приятели, като го приютят или си поиграят с него. Други биха се погрижили за базовите му потребности – ще го нахранят, ще му дадат вода, ще го изкъпят или ще го изведат на разходка. Трети ще го осиновят, ще го обичат, ще го успокоят или ще го гушнат. Някои ученици биха написали обява или биха потърсили неговите собственици.

Пети въпрос цели ориентиране на учениците в понятието „да се поставим на мястото на другите“, както и в неговото значение (Фиг. 11).

Фиг. 11. Процентно разпределение на отговорите на Въпрос 5

Спрямо първото и второто допитване се наблюдава значително повишение на броя ученици, посочили правилния отговор – 37%. Предполага се, че предметът „Аз и другите“ е спомогнал значително за това учениците да изградят по-ясна представа за значението и проявленията на емпатията, което е предпоставка и за по-доброто разбиране на другите.

Въпрос 6 има за цел да проучи емоционалната чувствителност на учениците, както и прилагането на емпатичните им способности в конкретни ситуации, идентифицирайки се с определен герой. За целта на изследваните лица са предоставени 3 казуса, в които анкетираните трябва да разпознаят емпатията, съпреживявайки чувствата на героите. Въпросът предполага два правилни отговора – а) и б).

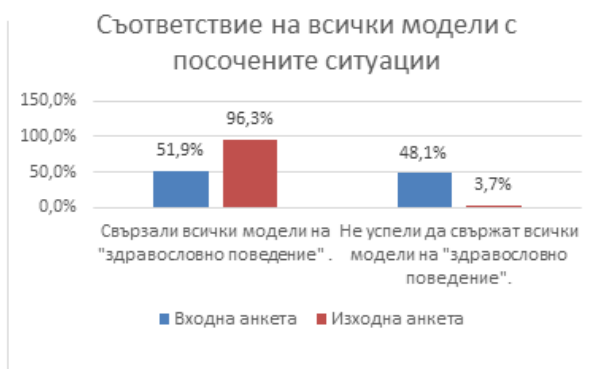
Фигура 12. Процентно разпределение на учениците, познати в кои ситуации се проявява състрадание

Данните на Фигура 12 сочат, че при входното анкетиране има ученици, макар и малък процент – 11,1%, които са посочили грешен отговор. В края на годината, този

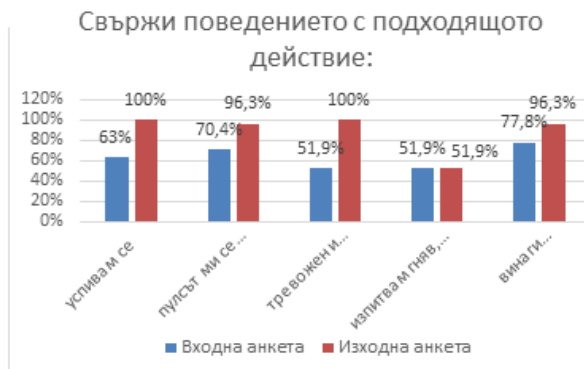
процент е спаднал с близо 7%. В останалите случаи повечето от децата при първото и второто запитване са познали в кои ситуации се проявява състрадание. При изходната анкета леко се е завишил процентът на броя ученици, открили състрадание в първия казус. Разликата в проценти между първото и второто запитване е близо 11%. Предполага се, че в края на годината чрез социално-емоционалното учене учениците са повишили своята емоционална чувствителност, развили са повече своите емпатични умения и могат да ги прилагат в конкретни контексти.

(Забележка. Процентното разпределение на броя ученици показва повече от 100%, защото въпросът предполага повече от 1 правилен отговор.)

Въпрос 7 цели да проучи уменията на учениците за справяне с негативни емоционални състояния и критични ситуации чрез избор на подходящи действия. На изследваните лица са предоставени схеми, съдържащи 5 модела на поведения, с които трябва да се идентифицират (успивам се, пулсът ми се ускорява, дишам учестено, тревожен и раздразнителен съм, изпитвам гняв/яроост, винаги закъснявам за училище). Анализирайки поведението и разпознавайки потребностите си, участниците трябва да изберат в каква посока да насочат усилията си за справяне с негативните чувства и проблемни ситуации по зададени ориентири.

Фигура 13. Процентно разпределение на учениците, които са съотнесли всички модели на „здравословно поведение“ към конкретните ситуации

Фигура 14. Брой ученици, посочили правилния модел на поведение в конкретна ситуация

Фигура 13 показва, че при второто допитване се е завишил в голяма степен процентът на учениците, които са свързали правилно всички поведения със съответните действия – 96,3%. Спрямо първото допитване това завишение е близо с 44%. Данните, представени на Фигура 14, помагат да се осъществи по-диференциран анализ. Спрямо първото и второто анкетиране, относително висок процент ученици са успели да съотнесат правилно предложените модели на „здравословно поведение“ към конкретните ситуации. Предполага се, че предметът „Аз и другите“ е повишил значително уменията на децата да прилагат различни подходи за справяне с негативни емоционални състояния и критични ситуации.

Въпрос 8 цели да проучи в каква степен учениците прилагат ефективни стратегии за управление на гнева. Изброени са 4 стратегии, от които учениците трябва да изберат алтернативните т. е. в) и г) отговори.

Фигура 15. Процентно разпределение на отговорите на Въпрос 8

Данните сочат (Фиг. 15), че при входната анкета най-много ученици (55,6%) се справят с гнева като броят от 1 до 10, опитват се да мислят за нещо друго, отвличат си вниманието, слушат музика. При второто допитване този процент се е увеличил (63%). В началото на учебната година най-малко ученици са правили специални упражнения за справяне с гнева (7,4%). При изходното анкетиране, обаче се наблюдава драстично завишение на процентите (37%). Забелязва се, че при първото анкетиране определен брой лица (18,5%) реагират по-агресивно, когато са гневни – карат се, викат, крещят, хвърлят някакъв предмет, чупят нещо. В края на учебната година този процент е спаднал почти с 11%. Всичко това би могло да бъде индикатор, че предметът „Аз и другите“ е помогнал на учениците да прилагат ефективни техники за управление на гнева.

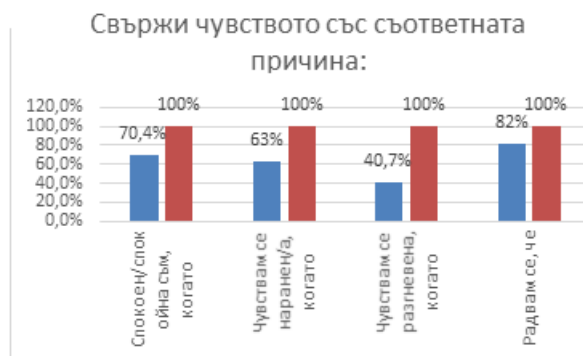
Въпрос 9 има за цел да проучи уменията на учениците за справяне с неприятното чувство тревожност. Отговорите на въпроса са анализирани в качествен план, като се наблюдават някои отличителни тенденции при второто допитване.

В началото на учебната година децата са посочили най-често, че когато са силно тревожни дишат дълбоко, затварят очи и броят до 10, мислят за други неща. Други споделят със семейството си как се чувстват и искат съвет, търсят помощ от възрастен. Трети се отдалечават, крият се на тайно място, мислят си за нещо хубаво или пият вода. При изходното анкетиране в отговорите на изследваните лица се срещат по-често някои релаксиращи техники за справяне с тревожност, като дълбоко дишане, дихателни упражнения и упражнения за успокояване. Появяват се и други стратегии за справяне с неприятното чувство, като слушането на любима музика, четенето на книга или любимата игра. Предполага се, че социално-емоционалното учене е спомогнало значително в това децата да овладеят повече ефективни начини за справяне с тревожността.

Въпрос 10 цели да проучи уменията на учениците да разбират себе си – собствените си чувства и нужди, както и причините, пораждащи определени емоции. На изследваните лица са предоставени схеми с конкретни чувства/ емоции, както и съответните им стимули. Анализирайки чувствата, с които учениците трябва да се идентифицират и разпознавайки потребностите си, те трябва да посочат източниците на тези емоции.

Фигура 16. Процентно разпределение на учениците от входната и изходната анкета, които са открили всички причини за посочените чувства

Фигура 17. Брой ученици (в проценти), които са избрали правилния източник, пораждащ съответната емоция

От Фигура 16 се вижда, че при изходното анкетиране, процентът на учениците, които са свързали правилно всички чувства с техните причини се е повишил драстично – 100%. Спрямо първото допитване това завишение е близо с 67%. Данните, представени на Фигура 17, помагат да се осъществи по-диференциран анализ. Забелязва се, че спрямо първото и второто анкетиране 100% от учениците са успели да съотнесат правилно всяко чувство с причината, която го поражда. Предполага се, че предметът „Аз и другите е спомогнал за това учениците да осъзнаят в по-голяма степен връзката между чувство/емоция и поведение, както и това да разбират по-добре себе си.

Въпрос 11 има за цел да проучи уменията на учениците да формулират позитивни послания за изразяване на молба или желание в общуването си с другите като метод за ненасилствена комуникация. На изследваните лица са представени три забранителни послания, които трябва да преобразуват в позитивни/насочващи.

Фигура 18. Процентно разпределение на учениците от входната и изходната анкета, които са превърнали всички негативни послания в позитивни

Фигура 19. Брой ученици, формулирали правилно конкретно послание

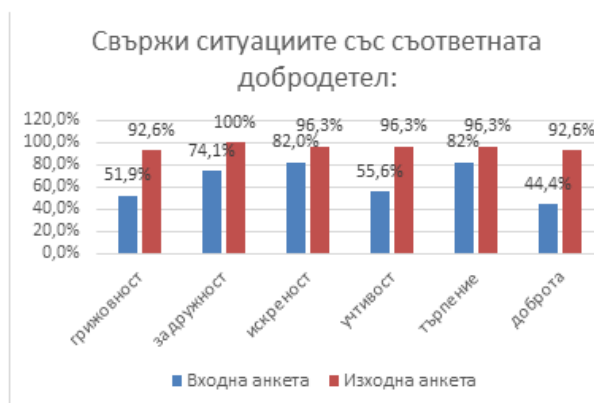
От данните на Фигура 18 става ясно, че в началото на учебната година значителна част от учениците (63%) не са могли да формулират позитивно нито едно послание. За сравнение, в края на учебната година обаче, повечето от учениците (88,9%) са успели да преобразуват успешно и трите послания. От Фигура 19 се добива по-конкретна представа за забранителните послания по отделно, които учениците са преобразували. Предполага се, че социално-емоционалното учене е спомогнало в значителна степен за

това учениците да използват осъзнато позитивните послания в речта си като начин за по-ефективна комуникация.

Дванадесети въпрос цели да проучи уменията на учениците да разпознават положителните качества/добродетели в себе си и другите, асоциирайки се с герои в определени ситуации. Представени са 6 конкретните ситуации, които учениците трябва да свържат с проявата на съответна добродетел.

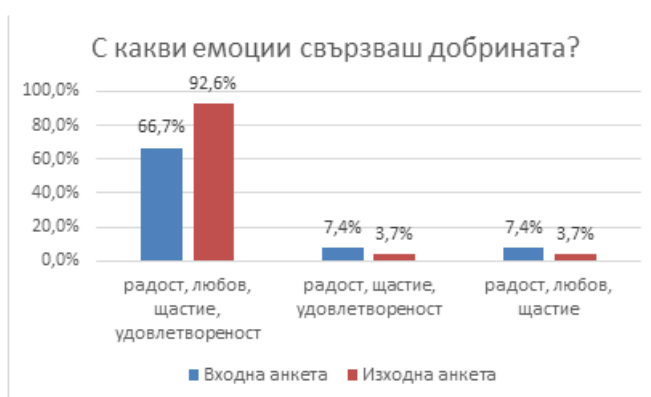
Фигура 20. Процентно разпределение на учениците от входната и изходната анкета, които са съотнесли всички добродетели към съответните ситуации

Фигура 21. Брой ученици (в проценти), които са избрали правилната добродетел в конкретната ситуация и при двете допитвания

Данните на Фигура 20 сочат, че при входното анкетиране, изследваните лица, които са свързали правилно всички добродетели са едва 29,6%. В края на учебната година обаче, броят на учениците, свързали правилно всички положителни качества със съответните ситуации драстично се е повишил (92,6%). Фигура 21 позволява да се направи по-задълбочен анализ върху конкретно качество. Забележително е, че в края на годината, спрямо входната анкета, по-голям брой ученици са успели да разпознаят посочените добродетели. Това би могло да бъде индикатор, че социално-емоционалното учене е помогнало на учениците да осмислят по-добре връзката между положителните качества на личността и нейното поведение.

Въпрос 13 има за цел да проучи мнението на учениците относно това какви емоции предизвиква проявата на дадена добродетел, в случая добрината. Изборът си анкетираните трябва да направят от няколко негативни и положителни емоции.

Фигура 22 Процентно съотношение на учениците, асоциирали правилно качеството добрина

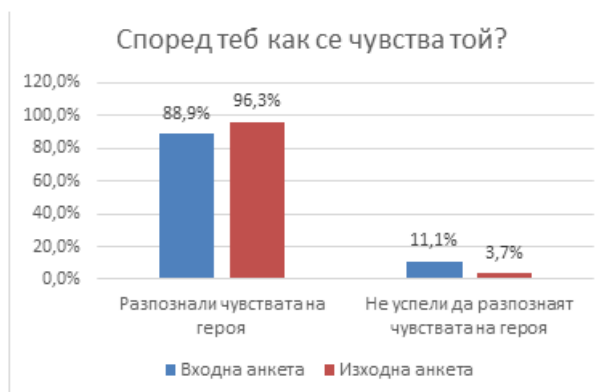
От Фигура 22 става ясно, че при първото допитване не всички ученици са асоциирали добрината със съответните положителни емоции. В края на годината обаче, процент на учениците свързали тази добродетел с всички посочени положителни състояния се е увеличил – 92,6%. Това би могло да означава, че предметът „Аз и другите“ е помогнал в значителна степен на учениците да осъзнаят по-добре връзката между добродетелите и положителните емоции/чувства, които те предизвикват.

За въпрос 14 на изследваните лица е представен казус, в който трябва да се анализира конкретна постъпка (в случая агресивна). Въпросът има за цел да проучи уменията на учениците да разпознават агресивни модели на поведение, както и отношението им към ситуации на агресия. Чрез насочващите въпроси в казуса се цели да се проучат: уменията на учениците да откриват и посочват причините за възникването на агресия, да разпознават емоциите и чувствата на другите в конфликтна ситуация, да предлагат различни варианти за предотвратяването/ разрешаването на проблема, както и да избират правилни модели на комуникация. Отговорите на въпрос 14 са анализирани в количествен и качествен план.

Фигура 23. Брой ученици (в проценти), които са разпознали възможните причини за агресивното поведение

Няма съществена разлика при входната и изходната анкета в отговорите на участниците, разпознали причините за агресивното поведение на героя. Най-често учениците са посочили, че момчето постъпва така, защото никой не иска да си играе с него или защото останалите не му обръщат внимание. Според други, Борко иска да бъде забелязан от съучениците си, затова търси вниманието им по този начин. Данните на Фигура 23 показват, че при второто допитване спрямо първото, броят на учениците открили причини за поведението на героя се е повишил, макар и леко – от 88,9% към 96,3% в края на годината. Предполага се, че социално-емоционалното учене е помогнало на учениците да откриват и осъзнават по-добре причините, пораждащи агресивно поведение.

Фигура 24. Процентно съотношение на изследваните лица, разпознали чувствата на героя

Няма отличителни тенденции в мненията на учениците при входното и изходното анкетиране за това как се чувства героят (Фиг. 24). В края на годината само 3,7% от децата не са могли да разпознали чувствата на героя. Най-често децата са посочвали, че момчето е ядосано, тъжно, самотно и се чувства обидено, наранено и игнорирано. Предполага се, че иновативният предмет „Аз и другите“ е повишил уменията на учениците да разпознават чувствата, които биха могли да предизвикат агресивно поведение.

Фигура 25. Брой ученици (в проценти), успели да предложат други варианти за положителен изход от ситуацията

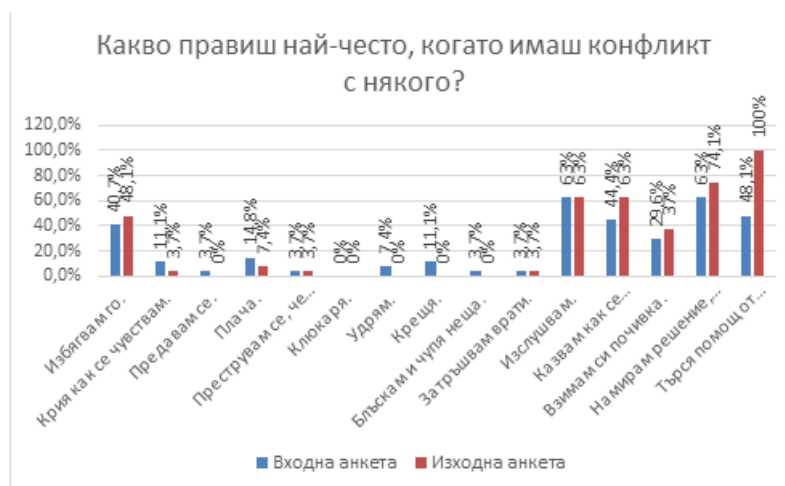
Данните на Фигура 25 сочат, че при второто анкетиране всички ученици са споделили начини за предотвратяване на проблемното поведение на героя. Наблюдават се някои отличителни тенденции в отговорите на учениците спрямо първото и второто допитване. В началото на годината анкетираните най-често са посочвали, че Борко може да поговори със съучениците си, да ги помоли да играят с него, да попита защо не е желан в играта. Други предлагат момчето да се успокои, да се държи мило с децата. При второто допитване се появява идеята героят да сподели на останалите как се чувства т.е. като варианти за разрешаване на проблемната ситуация се появяват аз-посланията, както и проявите на положителните качества/добродетели на личността – добрина, учтивост, приятелство. От казаното може да се предположи, че в резултат на социално-емоционалното учене в края на годината учениците са повишили уменията си да предлагат ефективни решения в случай на агресия.

Фигура 26. Процентно разпределение на учениците, посочили правилен модел за ненасилствена комуникация

От Фигура 26 се вижда, че при първото анкетиране, макар и малък брой участници, все пак е имало такива, които са сметнали, че съучениците на Борко също трябва да се държат агресивно с него. При второто допитване обаче, всички изследвани лица са предложили положителния изход от ситуацията. Предполага се, че в края на учебната година учениците са повишили уменията си да прилагат адекватни модели за ненасилствена комуникация.

Въпрос 15 цели да проучи уменията на учениците за избор на ефективни решения при конфликти.

Фигура 27. Процентно разпределение на учениците, посочили варианти за разрешаване на конфликти

Прави впечатление от Фигура 27, че в сравнение с първото анкетиране, при второто допитване няма ученици, които реагират агресивно в конфликтни ситуации – удрят, крещят или блъскат и чупят неща. Липсват и ученици, които се предават. Повишил се е процентът на анкетираните, които посочват, че споделят как се чувстват в конфликтна ситуация (63%). Подобна е и ситуацията с броя на учениците, които намират решение добро и за двете страни в конфликта (74,1%). В края на годината всички ученици са посочили, че при конфликти предпочитат да търсят помощ от възрастен. От казаното става ясно, че социално-емоционалното учене в клас е помогнало значително на учениците в избора им на ефективни решения за мирно разрешаване на конфликти.

Отговорите на въпрос 16 са анализирани в количествен и качествен план. На децата е представен казус с двама герои, единият от които се държи неприемливо, а другият е готов да прояви агресия в резултат на тази постъпка.

Фигура 28. Брой ученици (в проценти), отговорили утвърдително или отрицателно в подкрепа на неприемливото поведение

Забележително е, че в края на годината няма ученици, които подкрепят насилието в ситуацията (Фиг. 28). Всички са сметнали, че не трябва да се реагира по този неприемлив начин. Спрямо първото анкетиране, при изходната анкета се забелязват някои отличителни тенденции в отговорите на учениците, като тези, че героите може да потърсят помощ от възрастен или Асен да сподели на съученика си как се чувства. Появява се Аз-посланието като метод за ненасилствена комуникация.

Ако бяха на мястото на Асен, при първото допитване някои ученици отговарят, че ще игнорират нападките на съученика си или биха си замълчали. За сравнение, в края на годината няма подобни пасивни реакции за справяне с конфликта. Участниците биха потърсили причината за агресивното поведение на съученика си и биха разговаряли с него. Биха потърсили чужда помощ, но и биха споделили чувствата си в тази ситуация. От казаното може да се предположи, че предметът „Аз и другите“ е повишил значително уменията на учениците да разрешават конфликти по конструктивен начин, избирайки социално желателни модели на поведение, както и методи за ненасилствена комуникация.

Въпрос 17 има за цел да проучи уменията на учениците за разпознаване на видовете насилие, в случая вербалното.

Фигура 29. Процентно разпределение на учениците, разпознали всяка форма на вербално насилие

Видно е от Фиг. 29, че при изходната анкета всички ученици са разпознали обидите, подигравките, неприличните думи и фрази като форми на вербално насилие. Повишил се е и процентът на респондентите, посочили злонамерените лъжи и клюките като вербално насилие (96, 3%). Предполага се, че в края на годината учениците са повишили уменията си да разпознават видовете насилие чрез социално-емоционалното учене.

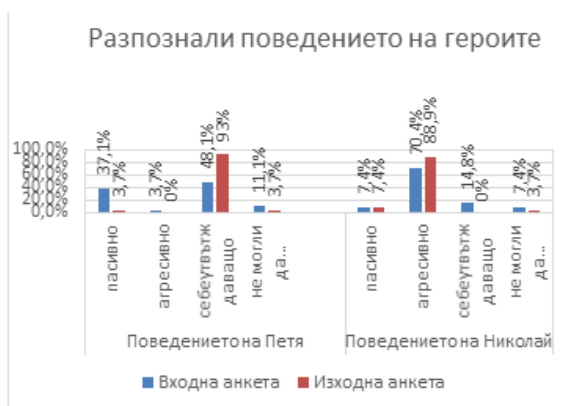
Въпрос 18 цели да проучи уменията на учениците да формулират и използват Аз-послания в проблемни ситуации.

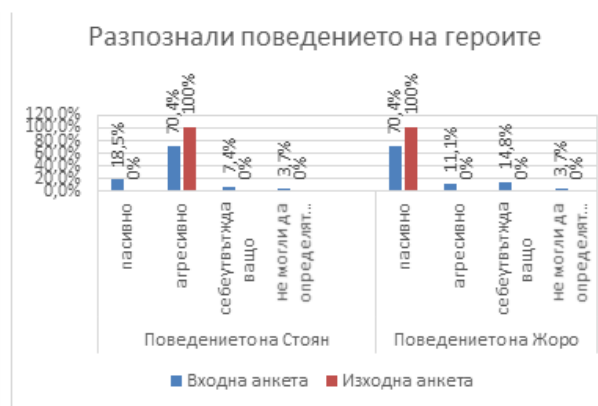
Фигура 30. Брой ученици (в проценти), които са избрали Аз или Ти-послание в ситуацията.

Забележително е, че в края на годината всички анкетирувани са предпочели Аз-посланието в проблемна ситуация (Фиг. 30). Това би могло да бъде индикатор, че предметът „Аз и другите“ значително е помогнал на учениците да изградят модели за правилно социално общуване и предотвратяване на конфликтни ситуации чрез форми за ненасилствена комуникация.

Въпрос 19 има за цел да проучи уменията на учениците за разпознаване на трите типа поведение: пасивно, агресивно и себеутвърждаващо. На участниците са представени 2 казуса, в които се проявява агресия. Учениците трябва да анализират поведението на героите и да ги съотнесат към съответните категории, като в първия казус те са себеутвърждаващо и агресивно поведение, а във втория – пасивно и агресивно.

Фигура 31. Процентно разпределение на учениците, анализирали поведението на Петя и Николай

Фигура 32. Процентното разпределение на учениците, идентифицирали поведението на Стоян и Жоро

Данните на Фигура 31 показват, че в края на годината драстично се е повишил броят на анкетираните, разпознали правилно поведението на героите. Същата ситуация се наблюдава и при анализа на поведенията във втория казус (Фиг. 32) – при второто допитване 100% от анкетираните са посочили верния отговор. Предполага се, че социално-емоционалното учене в клас е помогнало на децата да разпознават трите типа поведение: пасивно, агресивно и себеутвърждаващо в различни ситуации.

Въпрос 20 цели да проучи уменията на учениците да откриват причината и да предлагат начини за разрешаването на конкретен проблем.

Фигура 33. Брой ученици (в проценти), посочили възможна причина и възможно решение

От Фиг. 33 се вижда, че няма съществена разлика в процентите на анкетираните, които и при двете допитвания са открили възможна причина за проблемната ситуация, но значителна част от учениците при входната анкета (40,8%) не са могли да предложат решение. При второто допитване този процент е спаднал – само 18,5% от изследваните лица не са посочили възможно решение. Спрямо първото анкетиране, при изходната анкета се е повишил броят на учениците (81,5%), които са открили какво трябва да направи героят, за да може да отиде на дискотека. Не се открояват съществени разлики в свободните отговори на участниците при входната и изходната анкета. От казаното може да се предположи, че предметът „Аз и другите“ е помогнал значително на учениците да идентифицират проблеми, да откриват причината за тях и да взимат ефективни решения в проблемни ситуации.

4. Изводи и предложения

Теоретичният обзор за социално-емоционалното учене и резултатите от емпиричното изследване позволяват да се формулират съответните изводи и предложения. Новият предмет за социално-емоционално учене „Аз и другите“ е повишил социално-емоционалните компетентности на учениците от трети клас, което потвърждава хипотезата в изследването: Учениците са изградили по-ясна представа за емоциите и чувствата и са повишили своите умения за идентифицирането и назоваването им. Предметът е спомогнал в значителна степен децата да разбират по-добре себе си и другите и да осъзнават последствията от емоциите. Учениците са повишили своята емоционална чувствителност, развили са повече своите емпатични умения, разбират по-добре чуждата гледната точка/позиция. Социално-емоционалното учене е повишило уменията за самоконтрол при децата – те успешно прилагат ефективни техники и стратегии за справяне с негативни емоции/ чувства. Предметът „Аз и другите“

значително е повишил уменията на учениците за ефективно общуване чрез прилагане на адекватни модели за ненасилствена комуникация, модели за правилно социално общуване и положително изразяване. Учениците са повишили значително уменията си да разрешават конфликти по конструктивен начин, избирайки социално желателни модели на поведение и ефективни решения. Предметът „Аз и другите“ е помогнал значително на учениците да идентифицират проблеми, да откриват причината за тях и да взимат ефективни решения в проблемни ситуации.

Настоящото изследване е опит да се подкрепи социално-емоционалното учене в училище като един от начините, по който те биха могли да отговорят на предизвикателствата на новото време. Тези обучения, интегрирани в редовните учебни занятия ще позволят на учениците да развият ключови за успеха в училище и в живота лични умения и социални компетентности. Надграждащо и още по-полезно за учениците би могло да бъде, ако социално-емоционалното учене се осъществява и в по-горните степени на средното образование.

5. Заключение

Бързо променящият се свят изисква промени и в образованието. Ключовите умения на 21 в могат да бъдат развивани успешно в училище, ако се разшири подготовката на подрастващите в посока усвояване, разбиране и практическо използване на емоционално-социалните компетентности. В свят на дигитализация и технологии съвременното училище изпитва все по-голяма нужда от допълнително специализирано обучение в емоционално-социални умения, което да позволи на учениците да навлязат в многообразието от отношения с усвоени умения за ефективно общуване, социална ангажираност и отговорно поведение.

Литература:

Троянова, В. (2019). *Социално-емоционално учене в училище* [онлайн]. Достъпен на <https://priobshti.se/article/strategii-v-pomosht-na-prepodavaneto/socialno-emocionalno-uchene-v-uchilishte> Priobshti.se [прегледан на 02.03.2022]

Чефай, К. (2017). Социално и емоционално обучение: балансирано и качествено образование. *Е-списание „Педагогически форум“*, бр. 2, с. 3-6. [онлайн]. Достъпен на <http://www.dipku-sz.net> [прегледан на 07.03.2022]

Durlak, J. & Mahoney, J. (2019). The Practical Benefits of an SEL Program. [online]. Available at: <https://casel.s3.us-east-2.amazonaws.com/Practical-Benefits-of-SEL-Program.pdf> [Accessed 10.03.2022]

Payton, J., Weissberg, R. P., Durlak, J. A., Dymnicki, A. B., Taylor, R. D., Schellinger, K. B., & Pachan, M. (2008). The positive impact of social and emotional learning for kindergarten to eighth-grade students: Findings from three scientific reviews. Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning (CASEL)

What Is the CASEL Framework? (n.d.). *Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning (CASEL)*. [online]. Available at: <https://casel.org/fundamentals-of-sel/what-is-the-casel-framework> [Accessed 07.03.2022]